

МАРГАРИТА ДИМИТРОВА

**ОПТАТИВНИТЕ КОНСТРУКЦИИ В СЪВРЕМЕННИЯ
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК: СВОБОДА И ОГРАНИЧЕНИЯ
В ОБРАЗУВАНЕТО ИМ**

MARGARITA DIMITROVA

**OPTATIVE CONSTRUCTIONS IN MODERN BULGARIAN:
LIBERTY AND RESTRICTIONS IN THEIR FORMATION**

(Abstract)

The article discusses Bulgarian optative constructions as *спи ми се*, *чете ми се* (*книга*), *разхожда ми се*, *не ми се боледува*, *кълве му се*. Detailed characteristic in the aspect of semantics, form of these constructions and word formation is made. Optative constructions are formed on the basis of polipredicate structure as a result of a series of transformations. They always express the semantics 'desire to perform the denoted action' and have a three-member structure: verb in the third person + short form of dative case of the personal pronoun + *се*. Ordinary optative constructions are formed by prefixed and non-prefixed verbs. Optative structures with prefixed verb contains a verb which is formed with prefixes *до-*, *при-* and *от-*, which express 'beginning / end of the desire for action denoted by the verb'. For the formation of optative constructions from the non-prefixed verbs are relevant these factors. From the viewpoint of grammar optative constructions are formed from imperfective verbs, which can be transitives, intransitives and *се*-verbs. From the viewpoint of the semantic the feature [+animacy] is relevant. The feature [-person] imposes no restrictions. The features [+continuous active action] and [+control] are important, but not decisive for the formation of optative structures. The aspects of their influence need further studies.

Keywords: optative constructions in Bulgarian, factors for the formation

Българските глаголни конструкции от типа *гади ми се*, *яде ми се*, *доспива ми се*, *приплаква ми се* се характеризират със задължителна кратка дателна форма на личното местоимение и с ограничена персонална, а в някои случаи и номерална парадигма. Те предизвикват интерес още през 70-те години на XX век като обект на лексикографско описание и с оглед на залоговата им принадлежност (срв. напр. Иванова, Чолакова 1973). През последните 15-20 години интересът към тези конструкции се възроди и те

се интерпретират от морфологична, синтактична и семантична гледна точка с оглед на залоговата им принадлежност (вж. Ницолова 2008: 240–241, 246; Иванова 2009: 291–292), семантико-синтактичната им структура (Korytkowska 1992: 59–64; Пенчев 1998: 146–157; Коева 2005: 119–126; Влахова 2005; Атанасов 2006; Петрова 2006; Джонова 2008) и модалността им (срв. напр. Korytkowska 1992: 59–60, 212; Maldijeva 2003: 75–87, Малджиева 2004: 129–143). Тези конструкции се описват от различни гледни точки, в различна степен на пълнота и чрез разнообразен теоретичен апарат, което води до разлики в таксономичното им определяне и в интерпретацията на граматичната им същност.

Предмет на настоящето изследване са конструкции от типа *яде ми се (кифла)*, *върща ми се (вкъщи)*, *чете ми се (книга)* и под., които съдържат непрефигиран глагол. Отчасти се засягат и конструкции от типа на *достива ми се / достипа ми се*, *приревава ми се / приреве ми се*, *отучва ми се / отучи ми се*, които съдържат глагол, префигиран с *до-*, *при-* и *от-*. Тези конструкции в българския език имат следните характеристики.

В семантичен план. Оптативната конструкция има сложна семантична структура¹. Тя представя две ситуации. Актуалната ситуация е свързана със семантиката ‘желание да се извърши означеното действие’. Възможната ситуация е описана чрез означеното действие. Тази сложна семантична структура и нейните елементи ‘желание’ и ‘възможна ситуация’ причисляват оптативните конструкции към средствата за изразяване на модалност в българския език.

Оптативните конструкции се образуват на базата на полипредикативна структура. Тази полипредикативна структура в българския език може да се реализира повърхнинно. Главният предикат в такъв случай се представя от лексемите *искам* и *ща*. В съвременния български език лексемата *ща* функционира в отрицателни изказвания, най-често в разговорната реч. Подчиненият предикат означава желаното действие и се представя чрез съответната лексема. Срв.: *Искам да чета (нещо интересно)*; *Искам да бягам сутрин*; *Искам да спя*; *Искам да се смея*; *Не ща да закувам*; *Не ща да гледам този филм*; *Не ща да пътувам с рейс*.

Задължително условие за образуването на оптативна конструкция е външните аргументи на двата предиката да са кореферентни. Глаголът, който представя подчинения предикат, като носител на основната лексикална семантика в полипредикативната структура е изходен за образуването на оптативната конструкция и по-нататък ще бъде наричан ‘изходен глагол’.

При образуването на оптативната конструкция външният аргумент на изходния глагол се отстранява, което води до пасивизация, сигнализирана от клистиката *се* и от ограничаването на персонално-номералната парадигма до 3 л.: *чете се*, *бяга се*, *спи се*. Вътрешните аргументи на изходния глагол (ако ги има) се запазват, а първият вътрешен аргумент заема пози-

цията на подлог, както става при пасивизация. При възвратните *се*-глаголи² настъпва ограничаване на персонално-номералната парадигма до 3 л. ед.ч. Главният предикат не се реализира на повърхнинно равнище чрез лексема, но на семантично равнище се запазва. Неговият външен аргумент се присъединява към пасивизирания изходен глагол в подчинения предикат. По синтактични причини този аргумент се реализира чрез кратко дателно лично местоимение – непряко допълнение на изходния глагол: *искам да чета (нещо интересно) – чете ми се нещо интересно; искам да бягам сутрин – бяга ми се сутрин; искам да се смея – смее ми се (без причина)*. Външният аргумент на главния предикат запазва семантичната си роля експериентор и задължително участва в семантичната и синтактичната структура на оптативната конструкция.

Чрез описаните трансформации може да бъде обяснено задължителното наличие на кратко дателно местоимение със семантична роля експериентор в оптативните конструкции.

В българския език оптативни конструкции се образуват и от глаголите *искам* и *ща*: *Иска ми се да споделя нещо; Не ми се ще да си тръгвам*. В такива изречения възможната ситуация е представена чрез означеното с пълнозначния глагол действие, а актуалната ситуация на желание – чрез оптативната конструкция. Наличието на подобни изречения показва, че семантиката ‘желание да се извърши означеното действие’ е по-абстрактна от лексикалните значения на глаголите *искам* и *ща*. Като лексеми с конкретни синтактични характеристики двата разглеждани глагола се подлагат също на описаните по-горе трансформации.

Във формален план. Оптативната конструкция има винаги тричленна структура: глагол в 3 лице + кратко дателно лично местоимение + *се*. Глаголът е с дефективна персонална парадигма и се реализира само в трето лице. Номералната парадигма се определя от синтактичните характеристики на изходния глагол. При преходен изходен глагол глаголът в оптативната конструкция има пълна номерална парадигма, напр. *решава ми се задача – решават ми се задачи; книгата (не) ми се дава – толкова пари (не) ми се дават; гледа ми се нов филм – гледат ми се нови филми*. При непреходен изходен глагол глаголът в оптативната конструкция има дефективна номерална парадигма и е само в ед.ч., напр. *лежи ми се, кашля ми се, учителства ми се, ходи ми се (на кино)*. При изходен глагол с преходни и непреходни значения или употреби се реализират две оптативни конструкции – с пълна и с дефективна номерална парадигма, срв. *чета книга – чете ми се книга, четат ми се книги и чета бързо – чете ми се бързо; ям ябълка – яде ми се ябълка, ядат ми се ябълки и ям по много – яде ми се по много*.

Изразяването на семантиката ‘желание да се извърши означеното действие’ не може да се припише самостоятелно на нито един от елементите на оптативната конструкция. Тя се носи комплексно от третоличната глагол-

на форма, кратката дателна клитика със семантична роля експериентор и възвратната клитика *се*. Всеки от тези елементи има свой принос в изразяването на оптативността.

В българския език съществуват конструкции от глагол в 3 лице + кратко дателно лично местоимение + *се*, които са еднакви по форма, но са различни по семантика. Някои изследователи разглеждат като оптативни и конструкции от типа на *вижда ми се (познато)*, *догади ми се*, *присънва ми се*, *повдига ми се*, които имат посочената формална структура. Смятаме, че оптативни са само тези конструкции, които имат описаната сложна семантична структура с актуална семантика ‘желание да се извърши означеното действие’. Конструкции като *повдига ми се*, *гади ми се*, *присънва ми се* въпреки формалната прилика не са оптативни, защото не изразяват семантиката ‘желание да се извърши означеното действие’.

В словообразователен план. Оптативните конструкции могат да се класифицират в два типа според словообразователните процеси, които протичат при глагола в тях и които са характерни само за оптативните конструкции. Наричаме първия тип ‘обикновени оптативни конструкции’, а втория тип – ‘оптативни конструкции с префиксално произведен глагол’.

Глаголът в обикновените оптативни конструкции съответства на не-префигиран или префигиран изходен глагол, напр. *Искам да идвам (често у вас) – Идва ми се (често у вас)*; *Искам да говоря (с тебе) – Говори ми се (с тебе)*; *Искам да играя – Играе ми се*; *Искам да се заяждам – Заяжда ми се*; *Искам да се разхождам (се) – Разхожда ми се*.

Глаголът в оптативните конструкции с префиксално произведен глагол се образува с една от трите представки *до-*, *при-* и *от-* и функционира само в конструкция със семантика ‘желание да се извърши означеното действие’³: *допива ми се / допие ми се*, *пристива ми се / присти ми се*, *отяжда ми се / отяде ми се*. В семантичен план към основната за оптативната конструкция семантика ‘желание да се извърши означеното действие’ представките *до-* и *при-* добавят сема ‘начало’, срв. *пие ми се – допие ми се*; *припие ми се*, а представката *от-* добавя сема ‘край’, срв. *яде ми се – отяжда ми се*⁴.

Както беше описано, оптативните конструкции са резултат от трансформация на полипредикативна структура. Оптативните конструкции с префиксално произведен глагол поставят въпроса как и къде се прибавят семантиките ‘начало’ и ‘край’ при оптативните конструкции с префиксално произведен глагол: дали се свързват с желанието за действие, означено в изходната структура с главния предикат, или се свързват със самото действие. Според К. Иванова (Иванова 1974: 55) оптативната (дезидеративната по нейна терминология) семантика не се носи от представката. Глаголите с представки *до-* и *при-* принадлежат към ингресивния начин на действие, а глаголите с представка *от-* – към финитивния начин на действие (Иванова 1974: 51–52; 94; 107). Според М. Коритковска оптативните

конструкции с префиксално произведен глагол изразяват начало на желанието, а не на действието: *Припява ми се* означава *Започва да ми се иска да пия (вода)*, тъй като изречението **Иска ми се да припя (вода)* е неграматично (вж. Коритковска 1992: 59 и 63).

Наблюденията показват, че оптативните конструкции с префиксално произведен глагол имат по-сложна семантична структура от обикновените оптативни конструкции, които съдържат два предиката. Значенията ‘начало’ и ‘край’ в семантичен план са главен предикат спрямо значението ‘желание’, което пък е главен предикат спрямо изходния глагол. Повърхнинно в резултат на трансформации семантиките ‘начало’ и ‘край’ се реализират на словообразователно равнище чрез ограничен брой представки, които имат специфични за оптативните конструкции значения. Значението на разглежданите конструкции може да се представи по следния начин. Оптативните конструкции с префиксално произведен глагол с представките *до-* и *при-* означават ‘начало на желание за означеното с глагола действие’, срв.: *Дочете ми се роман; Дояде ми се пържола; Приходи ми се на кино; Припи ми се вино*. Оптативните конструкции с префиксално произведен глагол с представката *от-* означават ‘край на желание за означеното с глагола действие’: *Видях хигиената в кухнята и ми се отяде; Зачетох се в интересен роман и ми се отспа*.

В българския език оптативни конструкции с префиксално произведен глагол се образуват и от глаголите *искам* и *ща*. Представките *до-* и *при-* се свързват с двата глагола: *доисква ми се, дощява ми се, приисква ми се, прищява ми се (да ям)*, а представката *от-* – само с глагола *ща*: *отщява ми се (да ям)*⁵. Изразяването на семантиките ‘начало’ и ‘край’, носени от представките *до-*, *при-* и *от-*, се осъществява по два начина. При първия начин оптативната конструкция се образува от глаголите *искам* и *ща*, срв.: *Искам да ям – Започвам да искам да ям – Приисква ми се да ям*. При втория начин оптативната конструкция се образува от изходния глагол, срв.: *Искам да ям – Започвам да искам да ям – Прияжда ми се*. Получените изречения са синонимни.

В изследванията по българска граматика и по българско словообразуване значенията ‘начало’ на представките *до-* и *при-* и значението ‘край’ на представката *от-* невинаги се разграничават като самостоятелни (вж. прецизното обобщение на становищата за значението на българските глаголни представки у Атанасова 2008). Напр. М. Джонова разглежда *достива ми се* като инхоативен предикат със значение ‘преминаване в ново състояние’, произведен от статичния *спи ми се* (вж. Джонова 2008: 232). В Академичната граматика⁶ за представките *до-* и *при-* е посочено значение ‘начало на действието’ (вж. ГСБКЕ 1982: 217 и 223), а за представката *от-* е посочено значение ‘действието на произвеждащия глагол не се извършва повече’ (ГСБКЕ 1982: 221). При представката *до-* значението ‘начало на действието’ е изведено както при неоптативни глаголи като *догневява ме,*

досмешава ме, така и при оптативни глаголи като *допива ми се*, *доисква ми се*. При представката *при-* значението ‘начало на действието’ е изведено само при оптативни глаголи като *припише ми се*, *прияде ми се*. При представката *от-* значението ‘край на действието’ е изведено само при неоптативни глаголи като *отболи ме*, *отмириша се*. Смятаме, че е по-уместно разглежданите значения на представките *до-*, *при-* и *от-* да се дефинират общо като ‘начало’ и ‘край’. Това позволява чрез тях да се опишат и специфичните им проявления в оптативните конструкции, където трите представки означават ‘начало’ и ‘край’ не на действието, а на желанието за действие.

Оптативни конструкции не се образуват от всички глаголи в българския език. Няма обаче конкретно изследване на този проблем. Същевременно в много други трудове се отбелязват случаите на ограничения и се коментират факторите, които водят до тях.

Настоящото изследване е осъществено върху материал от непрефигираната глаголна лексика в съвременния български език. Според приетата тук терминология наблюдава се образуването на обикновени оптативни конструкции, в които изходния глагол е непрефигиран. Проследени бяха възможностите за образуване на такива конструкции и ограниченията, които се налагат от формалните и от семантичните особености на глаголите. Наблюденията засягат две групи фактори, влияещи върху възможността за образуване на оптативни конструкции: граматичните и слоообразователните характеристики изходния глагол и семантиката на изходния глагол.

Влияние на граматичните и на словообразователните характеристики на изходния глагол. В изследването бяха наблюдавани категориите вид, преходност / непреходност и възвратност със значенията пасивност, рефлексивност, реципрочност и медиалност. Според досегашните изследвания (вж. Коева 2005: 120) непрефигираните глаголи от свършен вид нямат оптативни конструкции. Това се потвърждава и от нашите наблюдения. Също според досегашните изследвания (вж. Коева 2005: 123) категорията преходност / непреходност не оказва влияние върху образуването на оптативни конструкции. Тези наблюдения се потвърждават и в нашето изследване. Изходните преходни глаголи, които имат преходни и непреходни значения или употреби, образуват две оптативни конструкции, срв.: *Чета новите романи – Четат ми се новите романи* и *Чета вечер преди заспиване – Чете ми се вечер преди заспиване*.

Досегашните изследвания не са единни по въпроса за образуването на оптативни конструкции от изходен възвратен глагол. Според Й. Пенчев оптативни конструкции се образуват и от невъзвратни, и от възвратни глаголи (Пенчев 1998: 152). Според С. Коева постоянно рефлексивните и реципрочните *се-*глаголи не подлежат на такава трансформация (Коева 2005: 121). По наши наблюдения от възвратните глаголи със *се* се образуват оп-

тативни конструкции, ако това се позволява от семантиката на глагола. Семантични ограничения се наблюдават при глаголи като *сеицам се, нравя се, нужда се, страхувам се, опасявам се, надявам се, родя се, прищя се, потя се* и т.н. Задължително условие е наличието на пълна персонална парадигма. По тази причина възвратните глаголи с пасивно значение не образуват оптативни конструкции. Значенията медиалност, рефлексивност и реципрочност не оказват влияние. Безспорни са случаите на оптативни конструкции от медиални глаголи, срещу които няма съответен невъзвратен глагол, напр. *инатя се, люблювам се, грижа се, гавря се, големея се, гордея се, смея се, хия се* и т.н. Срв.:

Днес като че ли ти се инати, не искаш да слушаш. – ‘искаш да се инатиш’

Още им се любуваше на красивия пейзаж, но трябваше да тръгват. – ‘искат да се любуват’

Грижи ми се за домашен любимец. – ‘искам да се грижа’

Не ми се смее на тъпи вицове. – ‘не искам да се смея’

Гордее му се с успеха, но се стеснява от другите. – ‘искам да се гордея’

Реципрочните глаголи, срещу които няма съответен невъзвратен глагол, като *състезавам се, съревновавам се* и под., образуват оптативни конструкции, като запазват реципрочната семантика и в оптативната конструкция:

Състезаваше му се с достоен противник.

Възвратните глаголи с различни значения, които имат съответен невъзвратен глагол, образуват оптативни конструкции. Тези конструкции са омонимни с оптативните конструкции, образувани от невъзвратния глагол, и се разграничават само в контекст. Срв.:

Вече ми се храни навън, омръзна ми вкъщи. – ‘искам да се храня’

Хранят ми се лебедите в езерото. – ‘искам да храня лебедите’

Омонимията съществува и при глаголи, при които съответствието е само формално, срв. при глаголите *карам се* ‘враждувам с някого’ и *карам* ‘управлявам нещо’:

Много ми се кара бърза кола. – ‘искам да се карам’

Не ми се кара със съседите за този шум. – ‘не искам да се карам’

Рефлексивните глаголи като *мия се, обличам се, бръсна се, лекувам се* образуват оптативни конструкции:

Не му се бръснеше всяка сутрин, но се налагаше.

Възвратните глаголи, които съдържат в структурата си дателното местоимение *си* от типа на *отивам си, ходя си, падам си*, не образуват оптативни конструкции: възвратната дателна клитика и краткото дателно лично местоимение не могат да се съчетаят. Съществуващите оптативни конструкции са образувани от съответния невъзвратен глагол:

В неделя ми се ходи на екскурзия. – ‘искам да ходя’

Влияние на семантиката върху образуването на оптативни конструкции. В изследването бяха наблюдавани различни семантични особености, свързани със значението на глагола и със семантиката на неговия субект.

Нямат оптативни конструкции непрефигираните глаголи с форми само за 3 л. ед.ч., които означават природни явления, напр. *святка (се), мръква (се), роси, слани*.

Нямат оптативни конструкции непрефигираните глаголи с форми само за 3 л. ед. и мн.ч. и подлог с признак [-одушевеност], напр. *боли, шурти, вали, хлапа, тревясва*.

Непрефигираните глаголи с форми за 3 л., които означават (обичайни) действия на животни и птици, напр. *мяуча, мяукам, кълва, лая, бляя, хапя* и т.н., могат да образуват оптативни конструкции. Срв.:

На кучето му се лае и хапе, но не му позволяват. – ‘иска да лае и хапе’

Не му се кълве на гълъба, болен е. – ‘не иска да кълве’

Непрефигираните глаголи, които се употребяват основно в мн.ч., но и в 3 л. ед.ч. могат да образуват оптативни конструкции. В мн.ч. те присъединяват подлог с признак [+одушевеност]. В ед.ч. могат да имат подлог ограничен брой събирателни съществителни като *група, народ*. Срв.:

На хората им се тълпи около произшествието. – ‘искат да се тълпят’

На народа му се тълпи около произшествието. – ‘иска да се тълпи’

Разгледаните до тук типове глаголи показват същественото значение на семантиката за образуването на оптативните конструкции в българския език. Водещ за оптативната трансформация се оказва признакът [+одушевеност]. Признакът [+/-лице] има значение, но не е основен. Ограниченията в персонално-номералната парадигма, които произтичат от лексикалната семантика на глагола във връзка с признаците [+одушевеност] и [-лице] на подлога, не влияят върху образуването на оптативни конструкции⁷.

В изследванията, коментиращи оптативните конструкции, авторите се спират основно на оптативни конструкции, образувани от глаголи с пълна персонално-номерална парадигма и невъзвратна форма. Почти навсякъде се посочва, че оптативни конструкции се образуват от глаголи, които означават контролирано действие или действие, осъществявано с волята на човека, т.е. изходният глагол съдържа освен признаците [+одушевеност] и [+лице], също и признака [+контрол] като водещ и определящ възможността за образуване на оптативна конструкция. Привеждат се класическите примери с глаголите *виждам* и *гледам, чувам* и *слушам*, при които първият има признак [-контрол], а вторият – [+контрол] и само от него се образува оптативна конструкция, срв.:

Слуша ми се музика – **Чува ми се музика*.

Нашите наблюдения върху непрефигираната глаголна лексика подлагат да съмнение релевантността на признака [+контрол]. Глаголи като *боледувам, мръзна, треперя*, маркирани с признак [-контрол] и означаващи

действия, които не се осъществяват по волята на човека, могат да образуват оптативни конструкции. Напр. при глагола *боледувам* оптативната конструкция може да функционира и в положително, и в отрицателно изречение, като в отрицателното изречение по прагматични причини е по-естествена:

Не ния лекарства, боледува ми се по-дълго, мързи ме да работя. – ‘искам да боледувам’

Вземам антибиотик, не ми се боледува дълго. – ‘не искам да боледувам’

Оптативните конструкции от глаголите *мръзна* и *треперя* също се образуват нормално:

Взехме такси, не ни се мръзнеше и не ни се трепереше повече на спирката. – ‘не искахме да мръзнем’ и ‘не искахме да треперим’

Като глаголи без оптативни конструкции се определят и глаголи като *мигам*, *кашлям*, *губя*. Обаче глаголите *кашлям* и *губя* образуват оптативни конструкции:

Отиде на концерта болен, кашляше му се непрекъснато, едва се съдържаеше. – ‘искаше да кашля’

И какво – губят ти се пари в казиното тази вечер? – ‘искаш да губиш пари’

Глаголите *тежа*, *лича*, *тегна*, *важа*, *кървя*, *зная*, *хитрея*, *раста* също са маркирани с признак [-контрол] и означават действия, които не се осъществяват по волята на човека. Тези глаголи, за разлика от горните, не могат да образуват оптативни конструкции.

Очертават се два типа глаголи. Първият тип са глаголи като *гледам*, *слушам*, *боледувам*, *мръзна*, *треперя*, *мигам*, *кашлям*, *губя*. Вторият тип са глаголи като *виждам*, *чувам*, *тежа*, *лича*, *тегна*, *важа*, *кървя*, *зная*, *хубавя*, *лишавам*, *раста*. И в двете групи има глаголи, които притежават признак [+контрол]. В първата такива са напр. глаголите *гледам*, *слушам*. Във втората такива са напр. глаголите *лишавам*, *зная*. Й. Пенчев посочва, че оптативни (желателни по неговата терминология) конструкции се образуват от глаголи, които изразяват продължителна активна дейност и допускат лексикален израз за продължителност (вж. Пенчев 1998: 150). Нашите наблюдения потвърждават, че някои глаголи с такава семантика, маркирани с признак [-контрол], могат да образуват оптативни конструкции:

Кашлях цяла нощ – Цяла нощ ми се кашляше.

Боледувах две седмици – Не ми се боледуваше две седмици.

Треперих навън 5 часа – Не ми се трепереше навън 5 часа.

Има и глаголи с признак [-контрол], които изразяват продължителна активна дейност, но не могат да образуват оптативни конструкции: *Кървеше 3 часа – *Не му се кървеше 3 часа; Важеше две седмици – *Важеше му се две седмици.*

Глаголи с признак [-контрол], които не изразяват продължителна активна дейност, не могат да образуват оптативни конструкции: **Личаха цял ден – *Личеше им се още; *Растеш 5 години – *Расте ти се още.*

Изложените наблюдения показват, че за образуването на оптативните конструкции съществено значение има признакът [+/-продължително активно действие], който при някои глаголи е определящ и нареден спрямо признака [+/-контрол]. Релевантността на признака [+/-продължително активно действие] в семантичен план кореспондира с ограниченията, които видът налага върху образуването на оптативните конструкции: при глаголите от свършен вид признакът [+комплексност] възпрепятства образуването на оптативни конструкции.

Непрефигираните глаголи от несвършен вид в българския език – основни и суфиксални производни – чиито субект се характеризира с признаци [+одушевеност] и [+лице] и които имат признак [+продължително активно действие] обикновено образуват оптативни конструкции. Такива са повечето изследвани глаголи, напр.: *участвам, работя, гласувам, мисля, живея, давам, лежа, пея, решавам, нося, седя, ходя, тичам, бягам, вървя, крача, светя, хвърлям* и мн. др. Няма ограничения и за глаголите, чиито субект е маркиран с признаците [+одушевеност] и [-лице], стига да се характеризират с признак [+продължително активно действие]: *хвърквам, хвърча, летя, кацам, квакам, бляя* и т.н.

Непрефигираните глаголи от свършен вид с горните семантични характеристики могат да участват в изречения с оптативна семантика. Такива изречения са сложни с главно изречение оптативна конструкция от глаголите *искам* или *ща* и подчинено изречение с лична форма от глагола от свършен вид при корелацията между външния аргумент на този глагол и експериентора на оптативната конструкция: *Искаше им се да хапнат още малко; Искаше му се да легне върху горещия пясък.*

В прагматичен аспект сложните изречения от описания тип са предпочитани в изказванията на български език. По данни от Българския национален корпус⁸ сложни изречения, в които главното изречение е оптативна конструкция *иска ми се* или *ще ми се* са 3–4 пъти повече от оптативните конструкции с други глаголи (вж. Димитрова 2010).

Изложените резултати от направеното изследване водят до следните обобщения. При непрефигираната глаголна лексика в българския език има голяма свобода при образуването на оптативни конструкции. Ограниченията на този процес имат граматичен и семантичен характер. Не се образуват оптативни конструкции от глаголи от свършен вид и от възвратните *си*-глаголи. Възвратната *се*-форма и ограниченията в персоналната парадигма на изходния глагол не оказват влияние. В семантичен план от значение е признакът [+одушевеност]. Признакът [+лице] не е релевантен. Признаците [+продължително активно действие] и [+контрол] са съществ-

вени, но не и определящи за образуването на оптитивни конструкции. Аспектите за тяхното влияние се нуждаят от допълнителни проучвания.

БЕЛЕЖКИ

¹ Според В. Малджиева (Малджиева 2004: 136–138) главен предикат в семантичната структура на оптитивните изречения е волитивно съдържание. Този предикат отваря позиция (и) за пропозиционален аргумент, запълнен от актуалното съдържание. Волитивният предикат налага селективни ограничения върху предикатите в тази аргументна позиция: те трябва да имплицират персонален аргумент и зависимост от волята на човека.

² Възвратните *си*-глаголи не образуват оптитивни конструкции, вж. по-долу.

³ На глагола в оптитивните конструкции с префиксално произведен глагол формално може да съответства глагол без оптитивна семантика и с пълна парадигма, напр. *дояждам / доям* и *дояжда ми се / дояде ми се*, *приспивам/ приспя* и *приспива ми се / приспи ми се*. Разликата по начин на действието между оптитивния и неоптитивния глагол показва, че това са лексеми, резултат от различни словообразователни процеси.

⁴ Глаголите с представки *при-* и *от-* могат да бъдат допълнително префигирани с представка *по-* в значението ѝ ‘малко, в известна степен’, като това не променя оптитивната семантика на конструкцията и семантиките ‘начало’ и ‘край’, носени от представките, срв.: *попридремва ми се* и *попридрямва ми се/ попридреме ми се; поотпява ми се/ поотпие ми се*.

⁵ Оптитивните глаголи, префиксално производни от *искам* и *ща* имат висока честота в речта. Те са попаднали в Българския национален корпус и са включени във всички съвременни български речници (вж. Димитрова 2012: 219–224, Приложение).

⁶ Автор на частта „Значения на отделните представки“ е К. Иванова, вж. ГСБКЕ 1982: 217 – 226.

⁷ На друго мнение е С. Коева. Според авторката условие за оптитивната е трансформация пълната персонална парадигма на изходния глагол, вж. Коева 2005: 121 и 123.

⁸ Данните са към март 2010 г.

ЛИТЕРАТУРА

Атанасов 2006: *Атанасов, А.* Безличните предикати в съвременния български език (аргументна структура и компютърен модел на описание). Автореферат за дисертация за получаване на научната и образователна степен „доктор“. София.

Атанасова 2008: *Атанасова, А.* Представки и представкови комплекси в състава на полипрефигираните глаголи в съвременния български книжовен език. – БЕ, № 4, с. 29 – 43.

Влахова 2005: *Влахова, Р.* „Винителни“ и „дателни“ префигирани глаголи в съвременния български език. – Аргументна структура. Проблеми на простото

и сложното изречение. София, Сема РШ, с. 80–106.

ГСБКЕ 1982: Граматика на съвременния български книжовен език. Том 2. Морфология. Издателство на БАН, София.

Джонова 2008: *Джонова, М.* Аргументна структура на изреченията, съдържащи предикати с непряко допълнение експеримент от типа *спи ми се*. – BULGARISTICA – STUDIA ET ARGUMENTA, Юбилеен сборник в чест на проф. Руселина Ницолова, Verlag Otto Sagner, München, с. 231–241.

Димитрова 2010: *Димитрова, М.* Българските опативни конструкции в езика и речта: някои наблюдения. – XV Державинские чтения: Современные и исторические проблемы болгаристики и славистики: Материалы XXXIX Международной филологической конференции, 16–18 марта 2010 г., Санкт-Петербург. Филологический факультет СПбУ, Санкт-Петербург, с. 25–34.

Димитрова 2012: *Димитрова, М.* Граматиката в речника – представяне на опативни конструкции в българските речници. – 70 години българска академична лексикография. Сборник с материали от Шестата национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология „70 години българска академична лексикография“ (в чест на 70 години от създаването на Института за български език при БАН), София, с. 211–225.

Иванова 1974: *Иванова, К.* Начини на глаголното действие в съвременния български език. София, Издателство на БАН.

Иванова 2009: *Иванова Е.* Сопоставителна българско-русская граматика. Т. 2: Синтаксис. София, Велес.

Иванова, Чолакова 1973: *Чолакова, Кр., К. Иванова.* Залогът като граматична и лексикографска проблема. – Славянска филология, т. 12, София, с. 167–181.

Коева 2005: *Коева С.* Синтактични трансформации. – Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение. София, Сема РШ, с. 106–139.

Малджиева 2004: *Малджиева В.* Вяра Малджиева, VI том на БПСГ, ч. 3: Модалност: хипотетичност, иреалност, опативност и императивност, условност // Българо-полски граматични студии. Том VII. Справочник по академичната Българско-полска съпоставителна граматика. София, АИ „Марин Дринов“, с. 129–143.

Ницолова 2008: *Ницолова Р.* Българска граматика. Морфология. София, УИ „Св. Климент Охридски“.

Пенчев 1998: *Пенчев Й.* Синтаксис на съвременния български книжовен език, Пловдив.

Петрова 2006: *Петрова Г.* Семантични роли на кратките дателни местоимения. Бургас, Димант.

KORYTKOWSKA, M. 1992. Typy pozycji predykato-argumentowych. – Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska, t. 5, cz. 1. Warszawa.

MALDIJEVA, V. 2003. Modalność: hipotetyczność, irrealność, optatywność i imperatywność, warunkowość // Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska. T. VI. Cz. 3. SOW i Wydawnictwo UMK, Warszawa.

✉ Доц. д-р *Маргарита Димитрова*

Секция за съвременен български език

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

m_t_dimitrova@abv.bg

✉ *Assoc. Prof. Margarita Dimitrova, PhD*

Department of Modern Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria

m_t_dimitrova@abv.bg